

حقوق بین الملل فضایی

تألیف:

دکتر سهیلا کوشا

استادیار دانشگاه پیام نور تهران

مجمع علمی و فرهنگی مجد

www.ketab.ir

سرشناسه	: کوشا، سهیلا
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق بین‌الملل فضایی / تالیف سهیلا کوشا.
مشخصات نشر	: تهران: مجد، ۱۳۹۴.
شابک	: ۷۹۸-۶۰۰-۱۹۳-۴۵۲-۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: حقوق بین‌المللی هوایی و فضایی
موضوع	: حقوق فضا
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ح ۷/۵۹/۱۱۴۵/KZD
رده بندی دیویی	: ۳۴۱/۴۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۳۸۰۲۶

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دفتر مرکزی و مجده گزارش فرمایید.

حقوق بین الملل فضایی

تألیف: دکتر سهیلا کوشا

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۴ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، خیابان ۱۲ فروردین، تقاطع خیابان وحید نظری، پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۹۶۳۳۸۶

شابک: ۷۹۸-۶۰۰-۱۹۳-۴۵۲-۰

ISBN: 978-600-193-452-0

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای زاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید میرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۵	فصل اول: مفهوم حقوق بین الملل فضایی و مرز هوا با فضای ماورای جو
۱۷	گفتار اول: فرایند شکل گیری حقوق بین الملل فضایی
		مبحث اول: فرآیند تدوین حقوق بین الملل هوایی موجود به عنوان الگویی برای
۱۹	تدوین حقوق بین الملل فضایی
۲۳	مبحث دوم: رژیم حقوقی موجود
۲۵	بند اول: پیشینه
۲۸	بند دوم: مذاکرات مربوطه
۳۰	مبحث سوم: منافع فضای ماورای جو برای ابر قدرت ها و نهادهای مربوطه
۳۷	گفتار دوم: مرز هوا - فضا با فضای ماورای جو
۴۰	مبحث اول: مرز هوا - فضا
۴۴	مبحث دوم: مرز فضای ماورای جو
۴۹	بند اول: نظر متخصصان علوم فضایی
۵۳	بند دوم: نظر عمل گرایان
۵۴	مبحث سوم: تعیین مرز هوا- فضا با فضای ماورای جو
۵۵	مبحث چهارم: عبور ترانزیت
۵۷	فصل دوم: تعریف و منابع حقوق فضایی
۵۹	گفتار اول: تعریف حقوق بین الملل فضایی
۶۰	مبحث اول: قبل از جنگ جهانی دوم
۶۱	مبحث دوم: پس از جنگ جهانی دوم
۶۳	مبحث سوم: نقش سازمان ملل در تدوین و توسعه حقوق بین الملل فضایی
۶۴	بند اول: اداره امور فضای ماورای جو سازمان ملل (UNOOSA)
۶۵	بند دوم: کمیته استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو (کیوس)
۶۸	گفتار دوم: منابع حقوق بین الملل فضایی
۶۹	مبحث اول: حقوق فضایی ملی (داخلی)
۷۲	مبحث دوم: یادداشت تفاهم یا تفاهم نامه ها (MOUs)
		مبحث سوم: ترتیبات کاری، موازین غیررسمی، توصیه ها، قطعنامه ها، رویه ها و
۷۳	سایر مصوبات توصیه ای

۷۴.....	مبحث چهارم: حقوق بین الملل عام فضایی
۷۶.....	بند اول: عهدنامه
۷۹.....	بند دوم: عرف
۸۰.....	بند سوم: قطعنامه های سازمان ملل
۸۶.....	مبحث پنجم: قواعد حقوقی نرم

فصل سوم: قواعد حاکم بر فعالیت های فضایی دولت ها در فضای ماورای

۸۹.....	جو، ماه و سایر کرات یا اجرام آسمانی
۹۱.....	گفتار اول: عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷)
۹۲.....	مبحث اول: فرآیند تصویب
۹۵.....	مبحث دوم: ویژگی
۹۷.....	مبحث سوم: اصول بنیادین
۱۰۹.....	مبحث چهارم: عناصر عرفی شده
۱۱۵.....	گفتار دوم: قواعد حاکم بر اشیاء فضایی
۱۱۶.....	مبحث اول: ثبت و بازگرداندن اشیاء فضایی
۱۱۷.....	بند اول: ثبت اشیاء فضایی
۱۲۹.....	بند دوم: بازگرداندن اشیاء فضایی
۱۳۶.....	مبحث دوم: مسئولیت معاهداتی
۱۳۷.....	بند اول: اصول کلی
۱۳۷.....	بند دوم: عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷)
۱۴۰.....	بند سوم: کنوانسیون مسئولیت (۱۹۷۲)
۱۴۹.....	مبحث سوم: محدودیت های مسئولیت و بیمه فعالیت های فضایی
۱۵۰.....	گفتار سوم: قواعد حاکم بر کاوش و بهره برداری از ماه
۱۵۱.....	مبحث اول: عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷)
۱۵۴.....	مبحث دوم: توافق نامه ماه (۱۹۶۹)
۱۵۵.....	بند اول: اصول کلی
۱۵۷.....	بند دوم: حاکمیت و ادعای مالیکت بر اشیاء غیر منقول
۱۵۸.....	بند سوم: کاوش
۱۶۳.....	بند چهارم: بهره برداری
۱۶۴.....	بند پنجم: میراث مشترک بشریت

	فصل چهارم: قواعد حاکم بر ایستگاه های فضایی حق مالکیت معنوی و توسعه حقوق بین الملل فضایی
۱۶۹	گفتار اول: ایستگاه های فضایی
۱۷۱	گفتار دوم: مالکیت معنوی
۱۷۵	مبحث اول: قلمرو سرزمینی
۱۷۶	مبحث دوم: اصول و مبانی حقوق بین الملل فضایی
۱۷۹	مبحث سوم: تجاری سازی فعالیت های فضایی و مالکیت معنوی
۱۸۹	مبحث چهارم: مشارکت در اطلاعات و فناوری
۱۹۱	مبحث پنجم: فعالیت های فضایی و مالکیت معنوی
۱۹۲	گفتار سوم: حمایت از فضانوردان
۱۹۷	مبحث اول: مفهوم فضانورد
۱۹۷	مبحث دوم: نجات و بازگرداندن فضانوردان
۲۰۱	مبحث سوم: حمایت از سفینه فضایی فضانوردان
۲۰۸	گفتار چهارم: نکات کلیدی مورد توجه در توسعه حقوق بین الملل فضایی
۲۱۳	مبحث اول: آزادی تحقیقات و استفاده صلح آمیز از فضای ماوراء جو ماه و سایر کرات آسمانی
۲۱۵	مبحث دوم: ممنوعیت تصرف و تخصیص فضای ماورای جو، ماه و سایر کرات آسمانی
۲۱۷	مبحث سوم: رعایت اصول اساسی حقوق بین المللی در کشف و استفاده از فضای ماورای جو، ماه و سایر کرات آسمانی
۲۱۹	مبحث چهارم: غیر نظامی نمودن نسبی فضا و غیر نظامی نمودن کامل کرات آسمانی یا همان استفاده صلح آمیز از فضای ماورای جو، ماه و سایر کرات آسمانی
۲۱۹	مبحث پنجم: مشروعیت ارسال هواپیماهای شناسایی و جاسوسی
۲۲۲	مبحث ششم: مشروعیت ورود فضانوردان و اشیاء فضایی کشورها به قلمرو سایر کشورها
۲۲۳	مبحث هفتم: مسئولیت جبران خسارات احتمالی فعالیت های فضایی
۲۲۳	مبحث هشتم: وضعیت حقوقی فضای ماورای جو، ماه و سایر کرات آسمانی به عنوان «میراث مشترک بشریت»
۲۲۴	مبحث نهم: ثبت اشیای پرتاب شده به فضای ماوراء جو، ماه و سایر کرات آسمانی و مقررات اتحادیه بین المللی ارتباطات از راه دور
۲۲۵	

۲۲۵	فضایی مبحث دهم: حقوق بین الملل محیط زیست و آلودگی ناشی از پسماندهای
۲۲۷	فصل پنجم: چالش های کنونی حقوق بین الملل فضایی
۲۳۰	گفتار اول: امنیت ملی
۲۳۲	گفتار دوم: حقوق مالکیت خصوصی و تجاری سازی فضای ماورای جو
۲۳۴	گفتار سوم: تعیین مرز هوا و فضای ماورای جو
۲۳۶	گفتار چهارم: تحولات حقوق بین الملل فضایی
۲۴۰	توسط «کیوس» گفتار پنجم: دهه ۸۰ پایان انعقاد معاهدات بین المللی در حوزه فضای ماورای جو
۲۴۱	گفتار ششم: توسعه مکانیزمهای موثر برای حل و فصل مسالمت آمیز اختلافات ناشی از تجاری سازی فضای ماورای جو
۲۵۱	گفتار هفتم: سازماندهی، مدیریت و کنترل فعالیت های فضایی
۲۵۷	گفتار هشتم: آینده ی رژیم حقوقی حاکم بر فعالیت های فضایی
۲۵۷	مبحث اول: سلطه ی ایالات متحده آمریکا
۲۵۷	مبحث دوم: یافتن راهکار برون رفت از وضعیت پیچیده و پرابهام فعلی
۲۵۸	مبحث سوم: تدوین رژیم حقوقی دقیق و مشروح
۲۶۱	گفتار نهم: انواع مدارهای زمین و فعالیت های فضایی
۲۶۱	مبحث اول: انواع مدارهای زمین و اعلامیه بوگوتا
۲۶۳	بند اول: مدار ثابت زمین
۲۶۵	بند دوم: اعلامیه بوگوتا
۲۶۹	مبحث دوم: ماهواره پنخس مستقیم
۲۸۰	مبحث سوم: سامانه های ناوبری ماهواره ای جهانی (GNSS)
۲۸۵	بند اول: نظام حقوقی حاکم
۲۸۷	اول - حقوق بین الملل هوایی
۲۹۰	الف - ماده ۱۵ کنوانسیون بین المللی هواپیمای کشوری
۲۹۱	ب - ماده ۲۸ کنوانسیون بین المللی هواپیمای کشوری
۲۹۴	ج - ماده ۴۴ کنوانسیون بین المللی هواپیمای کشوری
۲۹۵	دوم - حقوق بین الملل فضایی
۲۹۷	الف - معاهده فضای ماورای جو (۱۹۶۷)
۲۹۸	ب - کنوانسیون مسئولیت (۱۹۷۲)
۲۹۹	سوم - اسناد ارتباطات از راه دور
۳۰۱	چهارم - چارچوب حقوقی مناسب

فهرست مطالب □ ۹

۳۱۰	الف - ارائه مستمر خدمات ناوبری ماهواره‌ای
۳۱۳	ب - کنترل سامانه‌های ناوبری
۳۱۶	ج - موضوعات مرتبط با مسئولیت
۳۲۱	مبحث چهارم: انرژی خورشیدی
۳۲۹	نتیجه گیری
۳۳۳	فهرست منابع

www.ketab.ir

مقدمه

توسعه روابط دولت‌ها و پیشرفت‌های فناوری بالاخص در امور نظامی با هدف پیروزی هرچه سریعتر بر دشمن منجر به اختراع هواپیما و توسعه صنعت هواپیماسازی گردید. با توجه به اینکه هوانوردی قبل از قرن بیستم مطرح نبود، نخستین قاعده حقوق هوایی در حقوق کلاسیک مربوط به روم باستان است که مقرر می‌دارد: "هر کس مالک زمین است، مالک آسمان آن نیز می‌باشد." از طرفی هر پدیده اجتماعی یا صنعتی می‌بایست با مقرراتی به نظم درآید تا چگونگی استفاده منطقی و قانونی آن مشخص گردد. اختراع هواپیما از ابتدای پیدایش آن اثرات شگرفی بر روابط بین‌المللی داشت که به هیچ وجه با اختراع قبلی (کشتی بخار) قابل مقایسه نبود. چون هواپیما می‌توانست با سرعت زیاد از قلمرو چندین کشور عبور کند و این امر مسائل حقوقی جدیدی را مطرح کرد.

پس از اختراع هواپیما و شکل‌گیری نیروی هوایی در کشورها، استفاده نظامی از هوا آغاز شد. در ابتدا نیروی هوایی به عنوان پشتیبان نیروی زمینی، بر فراز قلمرو کشور متخاصم پرواز می‌کرد و امکان شناسایی و نظارت بر صحنه‌ی منازعه از هوا را فراهم می‌ساخت. بعد از آن خلبانهای کشورهای متخاصم در هوا با هم درگیر شدند و هواپیمای یکدیگر را ساقط کردند. کمی بعد از آن عملیات بمباران و پرتاب موشک رواج پیدا کرد و اکنون نیز شاهد کاربرد جنگ الکترونیک بسیار پیشرفته و کاربرد سلاحها و مهمات هوشمندانه در هوا هستیم.

اما حقوق بین‌الملل هوایی پاسخگوی تحولات بعدی صنایع هوایی قرن بیستم نبود. برای اینکه ناوهای هوایی اختراع شدند که توسط موشک‌های قاره پیمای به فضا پرتاب می‌شدند و قادر به پرواز در ماورای جو بودند. بنابراین می‌توان بیان داشت که نقطه آغازین راه یابی به فضا، اختراع موشک‌های بالستیک توسط آلمانی‌ها بود. فضای ماورای جو نیز همین روند را طی می‌کند، اکنون در حال توسعه و عبور از دوره‌ی نظارت ماهواره‌ای به دوره حمله‌ی ریز ماهواره‌ها به ماهواره‌های دیگر و نهایتاً سلاح‌های فضا پایه‌ی لیزری منهدم‌کننده‌ی هواپیماهای جنگی می‌باشیم. با این تفاوت که عرصه‌ی هوایی جزو قلمرو کشورهایی محسوب می‌شود که در آن حاکمیت اعمال می‌کنند و دولت‌های حاکم تلاش کرده‌اند تا ساختاری نظام مند برای آن به وجود آورند. اما

حاکمیت در فضای ماورای جو که از این به بعد آن را فضا می‌نامیم، تا چندی پیش مطرح بوده و امروزه مورد بحث قرار گرفته است.

به طور کلی پرواز به فضای ماورا جو و سایر اجرام آسمانی و مسافرت انسان به کره ماه مسائل حقوقی جدیدی را در سطح بین المللی مطرح کرد که به آنها چندان توجهی نمی‌شد. از همین رو با توجه به این تحولات، رشته جدید دیگری پا به عرصه وجود نهاد که همان حقوق بین الملل فضایی است. هدف ای رشته حقوقی نظارت و قاعده‌مند کردن فعالیت‌های فضایی دولت‌ها است.

موضوع تدوین نظام حقوقی حاکم بر فضای ماورای جو چند سال پس از جنگ جهانی دوم، با پرتاب اولین قمر مصنوعی توسط اتحاد جماهیر شوروی به نام « اسپوتنیک »^۱ در ۳۱ ژانویه ۱۹۵۸ به فضا مطرح گردید. در ۲۰ ژانویه ۱۹۶۹ نیز فضانوردان آمریکایی به کره ماه رفتند. تا کنون کشورهای متعددی نظیر ایالات متحده آمریکا، روسیه، انگلستان، ژاپن، چین و برخی از سازمان‌های بین المللی در این حیطه فعال هستند.

حقوق بین الملل فضایی به عنوان یکی از شاخه‌های حقوق بین الملل مبتنی بر همان منابع اصلی حقوق بین الملل مذکور در ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین المللی دادگستری یعنی معاهده، عرف، اصول کلی حقوقی و منابع فرعی یعنی دکتترین و رویه قضایی می‌باشد که در این کتاب مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

به نظر می‌رسد ایالات متحده آمریکا در صدد است تا حاکمیت خود را به فضای ماورای جو تسری دهد و با اقدامات گوناگون، مخصوصاً نظامی، بر آن است تا حاکمیت دیگر دولت‌ها را به چالش بکشد و رژیم حقوقی موجود فضا را سیال سازد. این امر بر نگرانی‌های امنیتی کشورها افزوده و جامعه‌ی بین المللی را با عدم توازن مواجه ساخته است. در این راستا ابتدا به فرآیند شکل‌گیری رژیم حقوقی موجود، چالش‌های قدرت در فضای ماورای جو، بازیگران و منافع آنها در فضا خواهیم پرداخت.

از تجزیه و تحلیل رژیم حقوقی موجود و چالش‌های آن به همراه چشم انداز ۲۰۲۰ ایالات متحده، می‌توان به این نتیجه رسید که امنیت در فضا از طریق رژیم مبتنی بر قواعد مورد پذیرش جامعه‌ی بین المللی قابل دستیابی است، نه استقرار سلاح و آرایش نظامی. غیر از قدرتهای هژمون، بقیه‌ی جهان عجله‌ای برای تسلیح فضا ندارند. از همین رو لازم است مقررات و اصولی برای بهره‌برداری و مدیریت فضا تدوین شود. مناسب

ترین راه حل حفظ منافع تجاری، فناوری و امنیتی دولت‌ها در فضا تلاش برای حکومت قانون است.

جدی ترین چالش برای رژیم حقوقی حاکم بر فضا با بیانیه ی دولت جورج بوش در خصوص دنبال کردن قلمرو ملی در فضای ماورای جو شکل گرفت.^۱ این بیانیه ممکن است در آینده به استقرار سلاح در فضا منجر شود، البته فضا بیش از پیش تا اندازه ای نظامی شده بود، اما با قطعیت نمی توان گفت که تسلیحاتی در فضا مستقر شده است. چنین امری عبور از مرحله ای است که دیگران را برای کسب برتری در فضایی که ایالات متحده در آن سلطه می گستراند، تحریک به مبارزه و نبرد خواهد کرد. این کار به طور جدی نظم حقوقی موجود را تضعیف خواهد کرد، نظمی که به طور گسترده ای بقیه کشورهای جهان از آن حمایت می کنند. به کارگیری سلاحهای ضد ماهواره ای زمین پایه^۲، خروج از رژیم حقوقی جاری را موجب خواهد شد. بدون اقدامات هماهنگ برای توسعه ی جامع حقوق بین الملل فضایی با هدف جلوگیری از تسلیح فضا، جامعه ی بین المللی شاهد رقابت نظامی جدیدی در فضا خواهد شد که نه تنها امنیت جهانی و ملی همه دولت‌ها را تهدید می کند، بلکه فعالیت های کنونی دولت‌ها در فضا را به مخاطره خواهد انداخت. جامعه بشری امروز نیازمند رژیم حقوقی مناسب و منطقی برای حفظ و استمرار امنیت در فضا است که با توجه به سرعت پیشرفت و توسعه روزافزون فناوری های فضایی روز به روز بر اهمیت آن افزوده می شود. حل این مشکل و مسئله اساسی چگونگی حضور نظامی و تسلیحاتی ابر قدرتها در فضا و رعایت حقوق سایر ملت‌های فاقد این گونه فناوری ها، از جمله چالشهای فراروی پیشرفتهای فضایی در قرن اخیر می باشد.

1. US SPACE VISION, 1998, pp.5-6

2. ASAT